An aerial black and white photograph of the ENKA factory in Ede, 1922. The factory is a massive industrial complex with a long, low profile and a series of gabled roofs. A tall chimney stack is visible in the background. The surrounding area is flat and appears to be a construction site or a recently cleared area, with some smaller buildings and roads visible. The overall scene is one of a large-scale industrial project in progress.

EDE TOEN EN NU – Erfgoededucatie Ede

OP BEZOEK!
DE ENKA

Bezoek met de klas de ENKA-fabriek in Ede

3 lessen met extra verdieping voor groep 5 t/m 8

INHOUD HANDLEIDING

*'De ENKA is
een belangrijk voorbeeld
van de 2^e industriële
revolutie.'*

*'Tijdens de
2^e industriële revolutie
werden oude materialen als
katoen en zijde vervangen
door kunststoffen.'*

Introductie	1
• aansluiting Erfgoedleerlijn Ede	1
• aanpak	1
Achtergrondinformatie ENKA	2
De lessen	4
• IN DE KLAS - de voorbereiding (voorkennis activeren)	4
• OP BEZOEK! - de ENKA in Ede (erfgoed beleven)	7
• IN DE KLAS - de afsluiting (reflecteren en samenvatten)	9
Extra informatie en inspiratie	10
• ONLINE INFORMATIE OVER DE ENKA	10
• kaart in Google maps	10
• websites over de ENKA	10
• filmpjes	10
• OFFLINE INFORMATIE OVER DE ENKA	11
• lezen	11
• Aansluiting met het Verhaal van Ede	11
• Aansluiting met de landelijke Canon	11
Contact / Colofon / Disclaimer	12
Bijlagen via www.edetoenennu.nl	
• Bijlage 1: Praatplaten	
• Bijlage 2: ENKA lesbrief voor buiten	
• Bijlage 3: ENKA lesbrief voor in de klas	
• Bijlage 4: Antwoordblad lesbrief voor buiten	

INTRODUCTIE AANPAK

Tijdens de lessen en vhet bezoek aan **DE ENKA** maken leerlingen kennis met een bijzonder industrieel rijksmonument dicht bij huis. Wat maakt een gebouw een monument? Welke verhalen zijn er te vertellen over de ENKA? Welke mensen werkten daar? Hoe zag hun werkdag eruit? Tijdens de excursie wordt door de leerlingen zelfstandig onderzoek op het ENKA terrein gedaan met behulp van een lesbrief.

De websites waarnaar in deze handleiding verwezen wordt, kunnen vertoond worden via het digibord in de klas. De afbeeldingen en links naar filmpjes in deze handleiding zijn geschikt voor groep 5 t/m 8 en kunnen klassikaal bekeken worden. Ook kunnen leerlingen individueel of in groepjes websites bezoeken om informatie te zoeken, of de [MONUMENTEN – ENKA google maps pagina](#) bekijken waar veel informatie op staat.

Het educatieve programma **DE ENKA** is als volgt opgebouwd:

- een voorbereidende les waarmee voorkennis wordt geactiveerd
- een kernles die uit een bezoek aan de voormalige ENKA bestaat
- een afsluitende les waarbij er wordt gereflecteerd op de opgedane kennis en ervaring.

De opzet van de lessen is los: het zijn suggesties met tips & tricks voor differentiatie en verdieping. De leerkracht kan gebruiken wat het beste past bij zijn of haar klas.

ACHTERGRONDINFORMATIE

DE ENKA

De centrale afzuiging in 1948 met de grote afzuigpijpen die over het terrein naar de grote schoorsteen lopen.

De **ENKA** was een **fabriek** die in 1922 gebouwd werd en waar tot 2002 **kunstzijde** en andere **viscose** producten werden gemaakt. De naam kunstzijde wordt nu niet meer gebruikt. De producten gemaakt van viscose draad heten tegenwoordig rayon of kortweg viscose. Viscose wordt door chemische processen van een natuurlijk materiaal gemaakt. Het is daarom een **half-synthetische kunststof**.

In de **spinnerij** werd eerst van vloeibare viscose een draad gesponnen. Het was vroeger geen pretje om in de spinnerij te werken. Bij het spinproces kwam namelijk het zure spingas vrij. De mensen kregen veel last van hun ogen door dit spingas. Als je er lang had gewerkt kreeg je **spinogen** en kon je een paar dagen bijna geen licht verdragen. Om die reden werd in 1927 een **afzuig schoorsteen** gebouwd. Het spingas uit de spinnerij werd met buizen naar deze schoorsteen geleid en hoog de lucht in gestuwd. Van de dunne draadjes uit de spinnerij werden in de **twijnerij** dikkere en sterkere draden gemaakt. In de **weverij** werden deze dikkere draden geweven tot **textiel** waar kleren, gordijnen en andere producten van gemaakt konden worden.

In de beginjaren was het werk zwaar en waren de regels streng. Er werd bijvoorbeeld zes dagen per week gewerkt. Er mocht niet gepraat worden tijdens het werk en je moest betalen om naar de wc te gaan. Maakte je een fout of hield je je niet aan de regels? Dan moest je een boete betalen. Een kunstzijden draadje laten knappen? 25 cent! Te lang op de wc? Nog een keer 25 cent!

De werknemers waren ook nog eens jong. In de beginjaren werkten er vooral meisjes van 14 en 15 jaar. De mensen kwamen vaak van ver met bussen en treinen naar Ede om te werken.

Maar de ENKA deed ook veel goeds! Er was bijvoorbeeld veel aandacht voor veiligheid en gezondheid van werknemers. De ENKA was daarin zelfs een voorbeeld voor andere fabrieken in Nederland. Een eigen **medische- en reddingsdienst**, een **groot en licht schaftlokaal**, het waren vooruitstrevende nieuwe ontwikkelingen. Ook buiten de werkplek speelde de ENKA een rol voor haar werknemers. Er werden huizen en een theater gebouwd. Er werd een zwembad aangelegd en de ENKA droeg bij aan de bouw en ontwikkeling van scholen. De huizen hadden allemaal een tuin zodat mensen hun eigen groenten konden verbouwen.

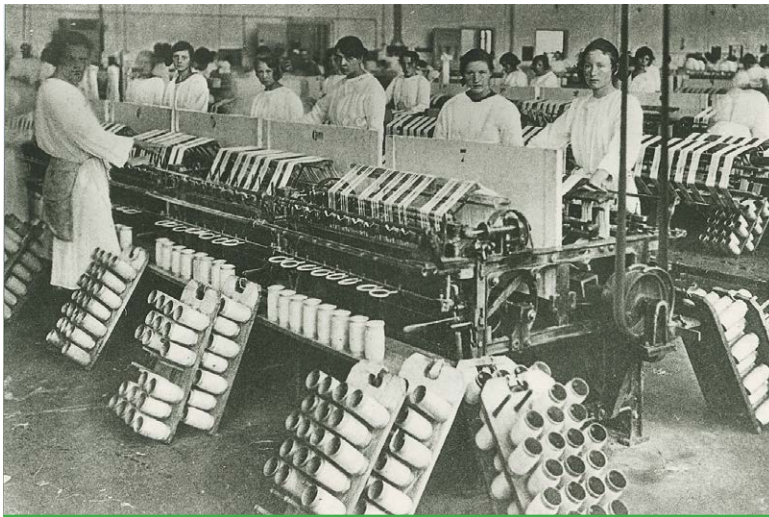
Van heinde en ver kwamen mensen om in Ede te werken en later ook te wonen. In de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw zelfs uit Griekenland, Italië, Spanje en Marokko. Een baan bij de ENKA was vaak voor het leven. Hoewel het werk steeds meer door machines werd gedaan, was de ENKA tot de sluiting in 2003 de grootste werkgever van Ede. De fabriek is in 2008 grotendeels gesloopt. Enkele delen, zoals de kantine en de schoorstenen zijn gespaard en tegenwoordig Rijksmonument. Deze kun je nu nog in de ENKA woonwijk zien.

DE VOORBEREIDING DE ENKA O

IN DE KLAS

Opmerking vooraf:

Tijdens het bezoek met uw klas aan het ENKA-terrein wordt gekeken naar de delen van de fabriek die nu rijksmonument zijn. In deze voorbereidende les ligt de focus op de voormalige ENKA fabriek, de rol van de ENKA in de Edese samenleving en de plekken die hier nog aan herinneren.

Meisjes aan het werk in de haspelkamer in 1926.

TIJD: afhankelijk van groep en gekozen traject 60 tot 120 minuten

BENODIGDHEDEN:

- digibord met websites, zie het Hoofdstuk [extra informatie en inspiratie](#) van deze handleiding.
- Beeld met toelichting (BIJLAGE 1),

WERKVORMEN:

klassikaal gesprek (beeldmateriaal BIJLAGE 1 en vragen), werken in groepjes of individueel (eenvoudig bronnenonderzoek op computer en in boeken).

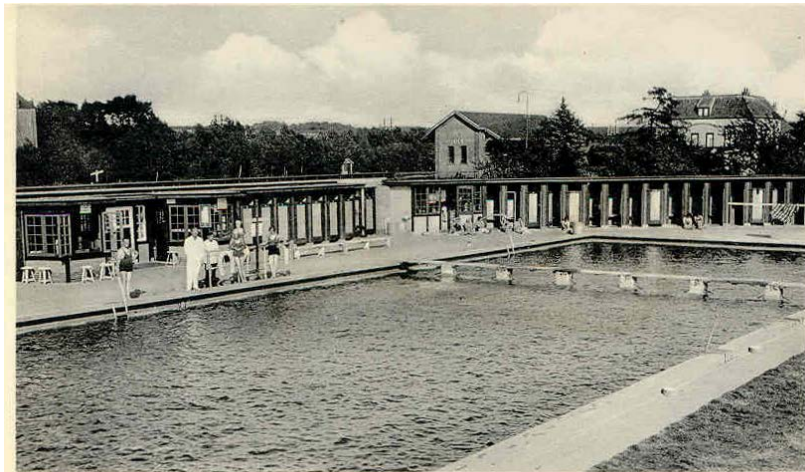
Stap 1: Klassengesprek – kennismaking met het onderwerp

Tegenwoordig kennen we het terrein van de ENKA vooral als woonwijk. Maar de fabriek de ENKA heeft een belangrijke rol gespeeld in Ede. Restanten van de fabriek zijn zelfs rijksmonument geworden. *Wat gebeurde er in de ENKA? Wie werkten er? Waarom was die ENKA zo belangrijk voor Ede?*

Introduceer de ENKA in de klas. Gebruik hierbij beeldmateriaal met toelichting uit [BIJLAGE 1](#), de websites uit het Hoofdstuk [extra informatie en inspiratie](#) en bijvoorbeeld de startvragen hieronder.

'De ENKA busmaatschappij was ooit de grootste busmaatschappij van Nederland!'

'Vroeger werkten er zo veel mensen bij de ENKA, dat er speciale ENKA treinen en bussen reden.'

Groeten uit Ede. Zwembad

Het ENKA zwembad in 1947.

Suggesties voor onderwerpen en vragen tijdens het klassengesprek:

De ENKA

- Wie kent de ENKA? Als fabriek of als woonwijk?
- Waar ligt de ENKA in Ede? Kun je het aanwijzen op een kaart?
- Waar denk je het eerst aan als je aan de ENKA denkt?
- Vroeger was de ENKA een grote fabriek. Wat werd er gemaakt?
- En wie waren er aan het werk?
- Heel veel mensen in Ede werkten bij de ENKA. Kennen jullie mensen die daar vroeger werkten?

De ENKA als monument

- De overgebleven gebouwen van de fabriek zijn monument geworden. Blijkbaar is die oude fabriek dus belangrijk. Hoe denk jij daarover? Is een fabriek belangrijk genoeg om te laten staan? Is het goed deze te bewaren voor later?
- We noemen zo'n oude fabriek die bewaard is gebleven industrieel erfgoed. Erfgoed vertelt ons over oude gebeurtenissen en het leven van vroeger. Welk verhaal zou de ENKA volgens jou kunnen vertellen?

De ENKA en de mensen in Ede

- Het ging zo goed met de fabriek dat er steeds meer mensen nodig waren om het vele werk te doen. Van heinde en verre kwamen mensen naar Ede om bij de ENKA te werken. Deze mensen wilden ook in Ede wonen, boodschappen doen, uitgaan en bijvoorbeeld sporten. Wat zou dat voor Ede betekend hebben?
- Probeer uit te zoeken waar de mensen die bij de ENKA kwamen werken vandaan kwamen.
- Behalve de restanten van de voormalige ENKA fabriek, heeft de ENKA nog meer sporen nagelaten in Ede. Kun jij enkele van deze 'sporen' noemen?

TIPS & TRICKS

EXTRA VERDIEPING

- Zoek op de websites van het [Gelders archief](#) en [Archival](#), de Gemeente-archieven Barneveld, Ede & Scherpenzeel. Gebruik zoektermen als **ENKA** of kijk wat je ziet als je termen toevoegt als zwembad, koor, voetbalclub of woningen.

• ENKA in de familie?

Leerlingen die in Ede geboren en getogen zijn, kunnen onderzoek doen in de familie. Misschien werkten opa's of oma's bij de ENKA?

- 1) Welke verhalen kunnen de mensen thuis vertellen over de ENKA?
Misschien wil een opa of oma zelfs wel in de klas vertellen over de ENKA!
- 2) Heb je thuis misschien dingen die bij de ENKA gemaakt zijn of voorwerpen die aan de ENKA herinneren zoals boeken, speldjes, werkkleren? Kun je die meenemen naar school en er wat over vertellen?

'De voetbalclub Blauw-Geel 55 is opgericht door de werknemers van de ENKA en heette eerst De Rayontrappers.'

'In een fabriek kunnen altijd ongelukken gebeuren. De ENKA had een eigen brandweer en bedrijfsarts.'

De toekomst

- Wat doe jij als je 14 bent, werk je dan in een fabriek?
- Hoe ziet een fabriek in de toekomst er uit, werken er nog mensen of wordt alles dan door machines gedaan? Zijn er dan nog schoorstenen nodig?
- Hoeveel uur per week werken mensen in de toekomst?
- Waar zouden kleren over 20 jaar van gemaakt kunnen worden?

Stap 2:

In groepjes van vier zoeken de leerlingen naar sporen van de ENKA in Ede. Soms zijn de sporen helemaal verdwenen, of is het niet meer duidelijk dat deze met de ENKA te maken hadden. Laat de leerlingen met onderstaande zoektermen onderzoek doen via Google, in de online archieven of via bronnen genoemd in het hoofdstuk *extra informatie en inspiratie* van deze handleiding.

- ENKA + zwembad
- ENKA + Reehorst
- ENKA + tuindorp
- ENKA + buitenlanders
- ENKA + mannenkoor
- ENKA + voetbalclub
- ENKA + kunstwerk

De leerlingen vertellen klassikaal aan elkaar wat ze gevonden hebben.

Stap 3: ENKA lesbrieven voor buiten (BIJLAGE 2)

Deel de [lesbrief voor buiten](#) uit in de klas en bekijk deze met de leerlingen ter voorbereiding op het bezoek.

ERFGOED BELEVEN DE ENKA ○

OP BEZOEK!

ENKA personeel

De ENKA lesbrief voor buiten (BIJLAGE 2)

U gaat met uw klas een bezoek brengen aan het voormalige ENKA terrein. De leerlingen voeren opdrachten uit bij delen van de fabriek die bij de sloop in 2008 gespaard zijn. Deze rijksmonumenten zijn nu onderdeel van de nieuwe ENKA woonwijk. Straatnamen met woorden als *spinnerij*, *weverij* en *twijnerij* in deze nieuwe wijk herinneren nog aan de ENKA. De route begint bij de **grote voormalige fabriekshal (nu De Fietser)** en eindigt bij de achterste grote schoorsteen. De opdrachten kunnen zonder voorkennis gemaakt worden.

TIJD: 1,5 uur

BENODIGDHEDEN:

- 2 stokjes van 15 centimeter
- 1 kompas per groepje
- liniaal
- pennen/potloden/gum
- ENKA lesbrief voor buiten (BIJLAGE 2)

BEGELEIDING VANUIT SCHOOL:

minimaal 4 begeleiders

WERKVORMEN:

in groepsverband opdrachten uitvoeren

VOORBEREIDING:

- Materiaal / gereedschap klaarleggen
- De ENKA lesbrief voor buiten bespreken
- Onder Adres en bereikbaarheid ENKA in dit hoofdstuk staat beschreven hoe je bij de ENKA kunt komen.

'Plassen tijdens het werk? Dat is dan 1 cent. Te lang op het toilet, dat is dan 25 cent boete!'

'De manier waarop de ENKA voor haar personeel zorgde was een voorbeeld voor heel veel andere fabrieken in Nederland.'

Adres en bereikbaarheid

ENKA

Adres:

Akulaan 2, 6717 XN Ede

Parkeren:

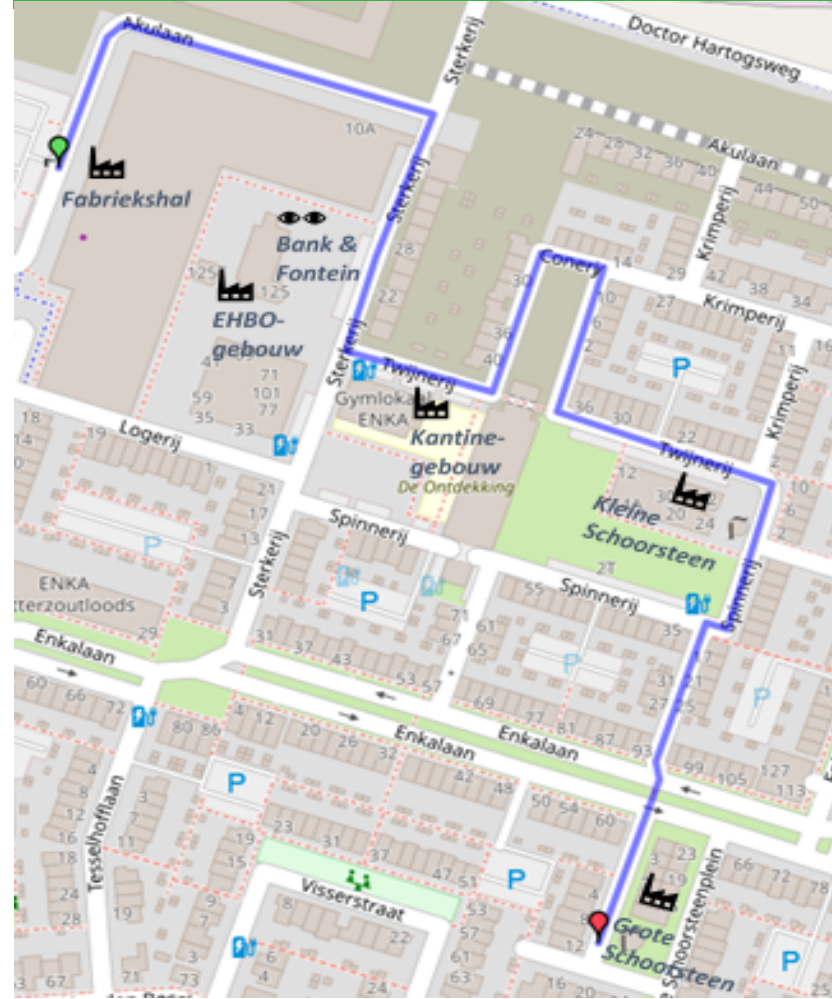
Akulaan 2, 6717 XN Ede

Openbaar vervoer:

loopafstand 500 meter tot
Station Ede-Wageningen

Reserveren excursie:

Het terrein is vrij toegankelijk

DE AFSLUITING DE ENKA

THUIS OF IN DE KLAS

'Kunststoffen zijn stoffen die niet in de natuur voorkomen, maar door mensen gemaakt zijn.'

'Twijnen is het draaien van enkele dunne draadjes tot een dikkere draad.'

Recept plastic

stap 1a: Doe 2 afgestreken eetlepels aardappelzetmeel in een pannetje. 2 X

TIP: Voeg een paar druppels voedingskleurstof toe om gekleurd plastic te maken.

stap 1b: Voeg 250 ml koud water toe.

TIP: Voeg stuifjes toe of varieer de hoeveelheid glycerine om te kijken wat er gebeurt.

stap 2: Voeg 1 eetlepel glycerine toe. 1 X

stap 3: Verwarm het mengsel en laat het 2 tot 3 minuten zacht koken. Wel roeren!

ONDERZOEK: Wat gebeurt er als je 1 eetlepel suiker toevoegt?

stap 4: Schenk het uit op bakpapier of in een gietvormpje. Laat het 24 uur staan.

ENKA Lesbrief voor in de klas.

TIJD: afhankelijk van groep en gekozen traject 60 tot 120 minuten

BENODIGDHEDEN:

- loep
- **BIJLAGE 3** (hierin staan een groot aantal materialen die nodig zijn voor het onderdeel chemie)
- digibord met websites, zie het Hoofdstuk *extra informatie en inspiratie* van deze handleiding.

WERKVORMEN:

klassikaal gesprek, individueel (eigen kleding onderzoeken, onderzoek internet) werken in groepjes (zelf plastic maken)

Stap 1: Behandelen van de ENKA lesbrief voor buiten

Bespreek klassikaal de antwoorden op de ENKA lesbrief voor buiten (**BIJLAGE 2**). Gebruik hierbij het Antwoordblad lesbrief voor buiten (**BIJLAGE 4**).

Stap 2: ENKA lesbrief voor in de klas (**BIJLAGE 3**)

Van welk materiaal zijn jouw kleren gemaakt? Hoe maak je een kunststof? De leerlingen nemen hun eigen kleren onder de loep. En net zoals bij de ENKA maken ze van een natuurproduct met een chemische bewerking een kunststof. In **BIJLAGE 3** staat beschreven hoe ze plastic kunnen maken. Ter ondersteuning kan het **Klokhuis filmpje** bekeken worden waarin het proces beschreven wordt.

De klas wordt opgedeeld in groepjes van 4. Elk groepje krijgt een lesbrief die door de leerlingen zelfstandig wordt uitgevoerd.

EXTRA INFORMATIE EN INSPIRATIE ONLINE

De Google maps

In google maps is een pagina aangemaakt over de ENKA met belangrijke plekken en extra informatie. Kijk op de google maps pagina [MONUMENTEN - ENKA](#)

1. Websites

- [Historisch museum Ede](#) De ENKA, verhalen en beeldmateriaal
- [Het Gelders archief](#) Gelderse Archieven en historische collecties
- [Collectie Gelderland](#) Voorwerpen van musea, archieven, bibliotheken, kastelen, historische verenigingen en andere (erfgoed)organisaties uit Gelderland.
- [ArchieVal](#) Gemeentearchieven Barneveld, Ede & Scherpenzeel
- [Ondernemen op de Enka](#) Fotogalerij met oude afbeeldingen

2. Filmpjes

- [Youtube](#) *De Geschiedenis Bus, afscheid van de ENKA*
- [SchoolTV](#) *Hoe wordt zijde gemaakt? Van zijderups tot luxe stof.*
- [Het klokhuis](#) Nienke laat zien hoe je van aardappels zelf bioplastic kunt maken.
- [Historisch museum Ede](#) Historisch filmmateriaal van de ENKA

Lezen (leerkrachten en kinderen)

Historische cahiers (ook in de collectie van de bibliotheek)

- Beuker, Riet. *Niet bij brood alleen. Sporen van de Enka in de Edese samenleving.* (Gemeentearchief Ede, 2010). Historische Cahiers, nr. 15. 88 blz. ISBN 9789079623112.
- Beuker, Riet. *Kunstzijdefabriek Enka. Tachtig jaren werkgelegenheid en welvaart in Ede.* (Gemeentearchief Ede, 2008). Historische Cahiers, nr. 10. 112 blz. ISBN 9789079623037.
- 'Herrie bij de fabriek' pag. 137-140 in: *Van tijd tot tijd: Nederlandse geschiedenis in 50 verhalen (10+)*
- Agave Kruijssen, *Fabriekskinderen* (pagina 304 t/m 313) in: *Over vroeger en nu: verhalen bij de canon (9+)*

Aansluiting met Het Verhaal van Ede

Zie voor de Canon van Ede www.regiocanons.nl en www.mijngelderland.nl

- [Mijngelderland](#) Lees hier over de ENKA in EDE
- [Mijngelderland](#) In de loop van de eeuwen hebben mensen uit verschillende windrichtingen zich in Ede gevestigd. Lees hier over migranten in die naar Ede kwamen om bij de ENKA te werken.

CONTACT / COLOFON / DISCLAIMER

Erfgoededucatie Ede

W: www.cultura-edede.nl
E: ederonde@cultura-edede.nl
T: 06-13309496

Auteurs- en beeldrecht

Het auteursrecht op de website en dit educatieve product berust bij Cultura Ede. We hebben ons best gedaan zoveel mogelijk beeldrechtigenaren te achterhalen en hun om toestemming gevraagd. In enkele gevallen was het niet mogelijk de eigenaren te vinden. Mocht u menen rechten te hebben op beeldmateriaal, neem dan contact op via ederonde@cultura-edede.nl.

Beeldmateriaal

De meeste foto's in de handleidingen en bijlagen zijn beschikbaar gesteld door het Gemeentearchief Ede en het Historisch Museum Ede.

Inhoud

Aan de samenstelling van het educatieve product wordt veel zorg besteed. Toch kan het voorkomen dat de inhoud onvolledig of onjuist is. Heeft u fouten of tekortkomingen ontdekt, neem dan contact met ons op via ederonde@cultura-edede.nl.

Hyperlinks

De website en de handleiding bevat diverse hyperlinks naar sites die buiten het domein van Cultuurpunt Ede liggen. Deze hyperlinks zijn opgenomen als extra service en geven vaak meer informatie over het betreffende onderwerp. Cultura Ede is echter niet verantwoordelijk voor de inhoud van deze sites.

Mogelijk gemaakt door

De erfgoedleerlijn Ede is financieel tot stand gekomen met behulp van het Fonds voor Cultuurparticipatie en de Gemeente Ede.

© Ede 01 / 2022